

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه اکوتوریسم، گردشگری تاریخی و انسان‌ساخت در جهت توسعه پایدار منطقه‌ای (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)

مهدی فیض‌اله پور^{۱*}، مهدی چراغی^۲ و زهرا میری^۳

۱. استادیار جغرافیا و ژئومورفولوژی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

۲. استادیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

۳. کارشناسی ارشد گردشگری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۶

اطلاعات مقاله

چکیده

گردشگری به عنوان فعالیتی که در دنیای امروز توان تأثیرگذاری بر فرایند توسعه متوازن و خردورزانه را در همه عرصه‌ها به نمایش گذاشته، مورد توجه طیف وسیعی از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام‌های سیاسی و مدیران اجرایی در کشورهای مختلف قرار گرفته است. در پژوهش حاضر، به منظور تحلیل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردیده است. بدین منظور ابتدا امکان انجام تحلیل عاملی بر روی نمونه تحقیق، با استفاده از آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه‌برداری KMO مورد بررسی قرار گرفت. مقادیر KMO برابر با ۰/۷۱ به دست آمد. همچنین مقدار آماری آزمون کرویت معادل ۲۳۲۳/۸۴ برآورد شد که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ می‌باشد. بنابراین علاوه بر کفایت نمونه‌برداری، اجرای تحلیل عاملی نیز مقبول است. همینطور از آزمون T تک نمونه‌ای جهت بررسی و رتبه‌بندی شهرستان‌های استان استفاده شد. نتایج در بخش جاذبه‌های انسان‌ساخت نشان داد که شهر کرمانشاه از نظر جاذبه‌های انسان‌ساخت دارای وضعیت مطلوبی می‌باشد. همچنین نتایج این آزمون در بخش گردشگری تاریخی و فرهنگی برای شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه، دالاهو، هرسین، و صحنه به ترتیب برابر با ۴/۹۰، ۴/۶۹، ۳/۸۹، ۳/۱۲، ۳/۰۱ می‌باشد. در نهایت در بخش گردشگری طبیعی این شاخص برای تمامی شهرهای کرمانشاه به استثناء شهر سرپل ذهاب، قصر شیرین، اسلام‌آباد غرب و سنقر در وضعیت مطلوبی قرار دارد. یافته‌های حاصل از آزمون فریدمن نشان می‌دهد که در همه شهرستان‌ها به استثنای شهرستان‌های سرپل ذهاب، قصر شیرین، اسلام‌آباد و کنگاور شاخص‌های طبیعی در رتبه اول قرار دارد و در بقیه شهرستان‌ها نیز به غیر از شهرستان قصر شیرین جاذبه‌های طبیعی در اولویت دوم برنامه‌ریزی‌ها قرار دارد. نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس در بخش گردشگری انسانی نشان می‌دهد که بین شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های گردشگری انسان‌ساخت تفاوت فاحشی وجود دارد.

کلید واژه‌ها: گردشگری، کروسکال والیس، تحلیل عاملی، توسعه پایدار، استان کرمانشاه.

دوره ۲، شماره ۸، تابستان ۱۴۰۱
صص ۱۹-۳۶

DOR:20.1001.1.27173747.1401.3.8.2.9

مقدمه

یکی از منابع عمده ایجاد درآمد و رهایی از مشکلات مربوط به محدودیت منابع درآمد ملی در صحنه‌های بین‌المللی، صنعت گردشگری است که طی سالهای اخیر توانسته به عنوان منبع درآمد مهمی برای بسیاری از کشورهای جهان مطرح گردد (کارگر، ۱۳۸۶: ۶۸). صنعت گردشگری یکی از پدیده‌های قرن حاضر است که بعد از صنعت نفت و خودرو سازی، سومین صنعت مهم جهان شمرده می‌شود که علاوه بر فقرزدایی، عدالت گستری و اشتغال‌زایی، درآمد بالایی را ایجاد کرده است (یاوری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۲۸). توجه به جایگاه صنعت گردشگری، از آن‌رو اهمیت دارد که می‌توان با بهره‌گیری مناسب از منابع طبیعی و انسانی، علاوه بر امکان رشد اقتصادی، به ترویج بخش کشاورزی و تولید صنایع بومی و محلی پرداخت و گامی در مسیر بهبود شرایط زیست محیطی و پاس داشت موارث فرهنگی بومی و آداب و رسوم محلی در جوامع میزبان برداشت (خاکساری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۲). کشورهای در حال توسعه اغلب برای توسعه گردشگری ناچار به تحمل هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی سنگینی هستند، بنابراین ارزیابی صنعت گردشگری برای این کشورها اهمیت بسزایی دارد، چرا که فقدان ارزیابی مناسب می‌تواند به تخریب محیط اجتماعی و زیستی و کاهش انتفاع آن بینجامد (Brown et al, 1999: 37). گردشگری به عنوان فعالیتی که در دنیای امروز توان تأثیرگذاری بر فرایند توسعه متوازن و خردورانه را در همه عرصه‌ها به نمایش گذاشته، مورد توجه طیف وسیعی از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام‌های سیاسی و مدیران اجرایی در کشورهای مختلف قرار گرفته است (ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۱۳). جاذبه‌های گردشگری، به عنوان هسته اصلی مقاصد گردشگری و سرمایه‌های اولیه این صنعت، نقش بسیاری اساسی در برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری دارد و از این رو مطالعه و بررسی جاذبه‌های گردشگری از مبانی و اصول برنامه‌ریزی صنعت گردشگری محسوب می‌شود. برای برنامه‌ریزی در عرصه گردشگری، شناخت انواع گردشگری و دسته‌بندی آنها بسیار مهم است؛ زیرا تقاضاها و خدمات مورد نیاز انواع گردشگران یکسان نیست (کاظمی، ۱۳۸۶: ۷۴). اگرچه به دلیل وجود برخی تشابهات و همپوشی‌ها، در تفکیک انواع گردشگری اختلاف نظر وجود دارد، ولی با این حال می‌توان انواع گردشگری را بر مبنای محیط یا منطقه جغرافیای به انواع گردشگری شهری، روستایی، بیابانی، فضایی، گردشگری تفریحی، تجاری، فرهنگی، سلامت، ورزشی و طبیعت‌گرا دسته‌بندی کرد.

با توجه به موارد ذکر شده، در این تحقیق اقدام به رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری در استان کرمانشاه گردید. استان کرمانشاه با توجه به موقعیت جغرافیای خود و با دارا بودن جاذبه‌های کم‌نظیر گردشگری از جمله طبیعی، فرهنگی و تاریخی می‌تواند نقش مهمی در زمینه توسعه انواع گردشگری ایفا نماید. این استان یکی از استان‌های مهم و دارای قابلیت برای جذب گردشگر در کلیه فصول سال بوده که با توجه به بارز بودن مشکل اشتغال در استان و توانمندی بالای صنعت گردشگری در این خصوص توسعه گردشگری در این استان به عنوان یکی از اولویت‌های توسعه‌ای از اهمیت بالایی برخوردار است. در این راستا و با توجه به مطالب فوق، شناخت و معرفی دقیق‌تر مناطق گردشگری استان در حوزه‌های مختلف گردشگری و همچنین برنامه‌ریزی جهت توسعه و بهره‌برداری از زیرساخت‌های مورد نیاز به عنوان یک ضرورت حائز اهمیت است. با توجه به شرایط خاص این استان و پتانسیل‌هایی که در زمینه جذب انواع گردشگری (طبیعی، تاریخی - فرهنگی و انسانی) دارد لزوم بهره‌گیری از راهبردها و راهکارهای مناسب توسعه گردشگری بیشتر از همیشه احساس می‌شود تا بتوان با ارائه راهکارهای مناسب و اولویت‌بندی این شاخص‌ها و برنامه‌ریزی صحیح در زمینه گردشگری شرایط را برای جذب و گردشگر در استان فراهم کرد. لذا سؤال اصلی این تحقیق، وضعیت گردشگری استان کرمانشاه

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

بوده و به این منظور در این تحقیق به بررسی جاذبه‌های تاریخی، اکوتوریسم و انسان‌ساخت در استان کرمانشاه پرداخته شده و جایگاه هر کدام مشخص گردید.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

کشور ایران علی‌رغم وجود آثار تاریخی زیاد و برخورداری از ویژگی‌های طبیعی و انسانی متنوع، از نظر توسعه صنعت جهانگردی در مراحل اولیه قرار دارد. دلیل این مسئله را می‌توان در ارتباط با عدم استفاده بسیاری از زمینه‌های گردشگری کشور، عدم برنامه‌ریزی و فقدان سیستم مدیریتی و نظارتی دانست (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵: ۸۵). اکنون نکته مهم در برنامه‌ریزی براساس جاذبه‌ها، نحوه اولویت‌بندی در توسعه و چگونگی توسعه آنهاست. برای سنجش و اولویت‌بندی جاذبه‌ها معمولاً معیارهای مختلفی از قبیل معیارهای اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، زیرساختی، زیست‌محیطی، نهادی، قانونی و جغرافیایی مورد توجه قرار می‌گیرد تا براساس آنها بتوان نسبت به جاذبه‌های گوناگون تصمیم‌گیری نمود. بر این اساس، در برنامه‌ریزی‌های گردشگری تلاش جهت شناخت نواحی گردشگری، معرفی نواحی گردشگری مستعد، ارزیابی نوع جاذبه مناطق، ارزیابی مناطق مستعد سرمایه‌گذاری، تلاش جهت توسعه پایدار نواحی گردشگری و تمرکز بر فعالیت‌های خاص در این مناطق مد نظر قرار می‌گیرد. لذا براساس این رویکرد، از یک سو مناطق مستعد باید شناسایی شوند و از سوی دیگر در برنامه‌ریزی توسعه توریسم راهبردها و مقرراتی تنظیم و به کار گرفته شود که جوابگوی نیاز گردشگران و متناسب با توسعه پایدار باشد.

طی چند دهه اخیر محققان به سطح بندی گردشگری در مقیاس منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی و ناحیه‌ای پرداخته‌اند. دانگ و همکاران (۲۰۰۲) در "ارزیابی جاذبه‌های طبیعی پارک ملی ویکتوریا در استرالیا" به طبقه‌بندی این پارک به چهار سطح از نظر توان‌های گردشگری پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که تحلیل سلسله‌مراتبی می‌تواند در انتخاب محل مناسب به گردشگران یاری رساند (Deng et al, 2002: 431). جیا و همکاران (۲۰۰۷)، با استفاده از تکنیک سلسله‌مراتبی و تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های اصلی، مناطق و جوامع گردشگری نواحی جنوب غربی چین را مورد ارزیابی قرار داده و به این نتیجه رسیده‌اند که نقش چهار عامل تولید، بازار و صنعت و مشارکت مردمی در توسعه بخش گردشگری قابل توجه می‌باشد (Jia et al: 2007, 397). حاجی نژاد و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی با استفاده از تکنیک تاپسیس و سوات به اولویت‌بندی قطب‌های گردشگری و تدوین راهبردهای توسعه گردشگری منطقه‌ای مطالعه موردی کرمانشاه پرداختند. تقوایی و همکاران (۱۳۹۲)، با بهره‌گیری از روش تحلیل سلسله‌مراتبی و مدل تاپسیس به بررسی امکانات و جاذبه‌های گردشگری شهرستان‌های استان گیلان پرداخته و به این نتیجه رسیدند که مشخص شدن قطب‌های گردشگری در استان موجب تخصیص مطلوب اعتبارات مالی در توسعه مناطق گردشگری، استفاده هدفمند از امکانات موجود و پایداری بیشتر فعالیت‌های گردشگری در استان می‌شود. کلانتری و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با استفاده از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی به تحلیل فضایی و سطح‌بندی جاذبه‌های گردشگری و زیرساختی ارتباطی و شبکه راه در مناطق کویری ایران پرداخته و به این نتیجه رسیدند که توزیع جاذبه‌های گردشگری با الگوی فضایی پراکنش زیرساخت ارتباطی و شبکه راه تناسب ندارد. زنگی آبادی و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیقی با استفاده از مدل تاپسیس به تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه گردشگری در شهرستان‌های استان اصفهان پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که در بین شهرستان‌های استان اصفهان، شهرستان اصفهان با ضریب اولویت ۰/۸۷ در سطح فرابرخوردار قرار دارد. نوری و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با بهره‌گیری از روش تصمیم‌گیری چندمترغیره تاپسیس به اولویت‌بندی قطب‌های گردشگری استان کرمانشاه پرداختند. فرجی سبکبار و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی به رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری در نواحی روستایی جنگل‌های ارسباران پرداختند. افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)، با استفاده از مدل تاپسیس به اولویت‌بندی ظرفیت‌های گردشگری مناطق روستایی شهرستان نیز پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که روستاهای (سقزچی، شیران، ویند کلخوران، برجلو، گلستان، گوگرچین) از ارجحیت بیشتری جهت گردشگری برخوردار هستند. ضرابی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی به بررسی جاذبه‌ها و تسهیلات گردشگری منطقه اورامانات پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که مکان‌های

گردشگری مورد بازدید گردشگران، در بیشتر زمینه‌ها دارای امکانات لازم برای جذب گردشگران بوده است. قالیباف و شعبانی فرد (۱۳۹۰)، بر اساس مدل‌های تصمیم‌گیری چندمتغیره به ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری شهر سنندج پرداخته و به این نتیجه رسیدند که جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی شهر سنندج نسبت به جاذبه‌های دیگر دارای اولویت بیشتری برای توسعه و برنامه‌ریزی است و مدل استفاده شده با سازگاری ۰/۸ درصد نشان‌دهنده صحت محاسبات و نتایج حاصل از اولویت‌بندی است. شمعی و موسی وند (۱۳۹۲)، با استفاده از مدل تابسیس و تحلیل سلسله‌مراتبی به "سطح‌بندی زیرساخت‌های گردشگری شهرستان‌های استان اصفهان پرداختند. محمدی ده‌چشمه و همکاران (۱۳۸۷)، در تحقیقی با بهره‌گیری از تکنیک SWOT به امکان‌سنجی توانمندی‌های گردشگری طبیعی استان چهارمحال بختیاری پرداختند (محمدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸).

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر نوع، کاربردی و از نظر ماهیتی و روش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. در اولین بخش از تحقیق برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده می‌شود، بدین منظور، سوالات در پنج طیف لیکرت تنظیم شده و نتایج آن مورد بررسی قرار گرفت. سوالات به طور غیر مستقیم توسط خود کارشناسان حوضه گردشگری پاسخ داده شده است. مقیاس‌های سنجش به کار برده شده در این تحقیق شامل مقیاس اسمی (جنس، شغل، سازمان مربوطه)، مقیاس فاصله‌ای (سن، سابقه کاری، تحصیلات و...) و مقیاس ترتیبی یا رتبه‌ای می‌باشد. در قالب طیف لیکرت از پاسخگو درخواست می‌شود که میزان موافقت یا مخالفت خود را با هر گویه بر مبنای یک طیف بیان کند. طیف از گرایش کاملاً موافق تا گرایش کاملاً مخالف کشیده می‌شود که محقق به هر طیف ارزش ۱ تا ۵ اختصاص و سپس نمره هریک را محاسبه می‌کند. جامعه آماری تحقیق حاضر، کارشناسان و مسئولین مرتبط با گردشگری استان کرمانشاه می‌باشد. تعداد کارشناسان مربوطه برابر با ۱۵۴ کارشناس بوده و براین اساس تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسشنامه براساس جدول مورگان ۱۰۵ کارشناس می‌باشد. جهت تکمیل پرسشنامه نیز از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است. در این تحقیق برای بررسی این مورد که هر شهرستان در چه زمینه‌ای از گردشگری می‌توانند قوی‌تر عمل کنند جاذبه‌ها به سه شاخص جاذبه‌های انسان ساخت، طبیعی و تاریخی-فرهنگی تقسیم شده و این سه شاخص به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شد. گردشگری در این پژوهش به عنوان متغیری وابسته در نظر گرفته شده است.

از بین ۱۰۵ پاسخ‌گویای پژوهش، ۷۸ نفر را کارشناسان مرد و بقیه را پاسخ‌گویان زن (۲۷ نفر) تشکیل داده‌اند، به عبارتی می‌توان گفت به لحاظ جنسی گروه مردان ۷۸ درصد پاسخ‌دهندگان را شامل شده‌اند. بیش‌ترین تعداد پاسخ‌گویان با فراوانی ۴۸/۵۷ نفر، دارای تحصیلات لیسانس و ۴۳ نفر از پاسخ‌گویان دارای تحصیلات فوق لیسانس می‌باشند. کم‌ترین فراوانی مربوط به طبقه سوم، یعنی افراد دارای تحصیلات دکتری با فراوانی ۱۱ نفر بوده‌اند. نتایج حاصل از ارزیابی میزان سابقه اشتغال در بخش گردشگری در بین کارشناسان نشان می‌دهد که ۸۳/۸۱ درصد کارشناسان پاسخ‌دهنده بیش از ۵ سال در زمینه گردشگری استان مشغول به کار بوده که نشان از سابقه اشتغال زیاد آنها در این بخش و شناخت و تسلط آنها به منطقه و شناخت در این زمینه می‌دهد.

یافته‌های تحلیلی بیش‌تر به منظور تبیین داده‌ها و همچنین تعمیم یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای جامعه نمونه به جامعه آماری مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این بخش از تحقیق از آزمونهای استنباطی استفاده شد. لذا برای عامل‌بندی انواع جاذبه‌های گردشگری از آزمون تحلیل عاملی و همچنین برای رتبه‌بندی جاذبه‌های گردشگری در هر شهرستان به طور جداگانه از آزمون فریدمن استفاده گردید. در نهایت، برای بررسی وضعیت هر یک

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

از شاخص‌های گردشگری انسانی، طبیعی و تاریخی فرهنگی در استان از آزمون‌های تی تک نمونه‌ای و کروسکال والیس بهره گرفته شد.

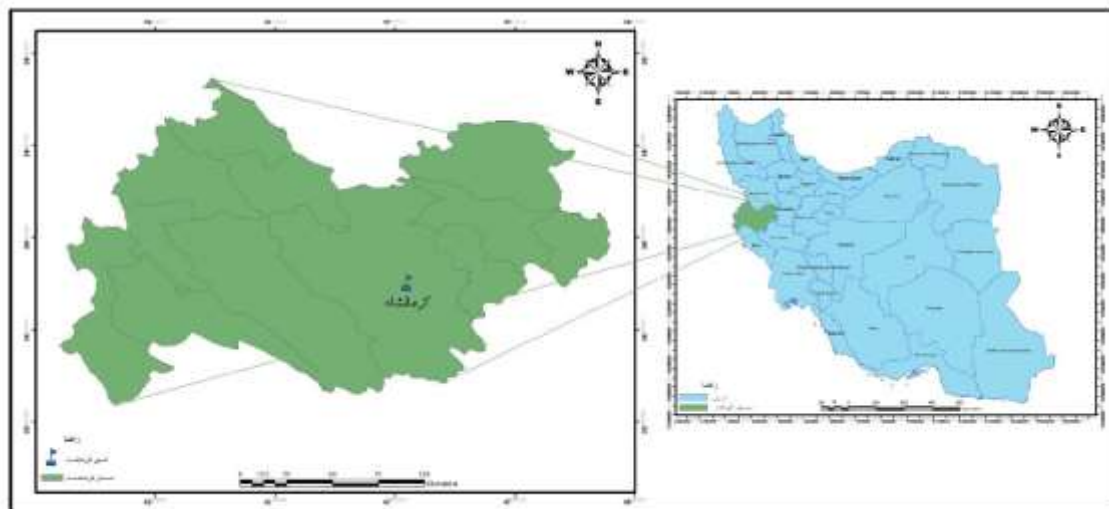
در پژوهش حاضر، به منظور تحلیل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردیده است. بدین منظور ابتدا امکان انجام تحلیل عاملی بر روی نمونه تحقیق، با استفاده از آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه برداری KMO مورد بررسی قرار گرفت. مطابق جدول (۴) در پژوهش حاضر مقادیر شاخص KMO حدود ۰/۷۱ بدست آمد. همچنین مقدار آماری آزمون کرویت معادل ($p < ۰/۰۰۱$) $۲۳۲۳/۸۴ = ۵۹۵$ شد که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ است. بنابراین علاوه بر کفایت نمونه‌برداری، اجرای تحلیل عاملی نیز مقبول است.

جدول ۴. مقدار KMO و نتیجه‌ی آزمون کرویت بارتلت در سطح آزمون

آزمون کفایت نمونه‌برداری (KMO)		۰/۷۱
تخمین‌خ‌ی دو	۲۳۲۳/۸۴	
درجه‌ی آزادی	۵۹۵	آزمون کرویت بارتلت
معنی‌داری	۰/۰۰۰	

در این پژوهش جهت سنجش و رتبه‌بندی گویه‌های گردشگری، شاخص‌های مربوط به جاذبه‌های گردشگری تدوین گردید. همچنین در تحلیل مسائل به دو صورت کمی و کیفی به تحلیل داده‌ها و مسائل پرداخته می‌شود. در تحقیق حاضر برای آزمون نتایج از آزمون t تک نمونه‌ای، آزمون فریدمن، تحلیل عاملی و آزمون کروسکال والیس استفاده شده است.

استان کرمانشاه با مساحت ۲۵۲۵۹ کیلومتر مربع ۱/۵ درصد از کل مساحت ایران را به خود اختصاص داده و در مختصات جغرافیایی ۲۴' و ۴۵° تا ۳۰' و ۴۸° طول شرقی و ۴۰' و ۳۳° تا ۱۷' و ۳۵° عرض شمالی واقع شده است. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۲۰۰ متر می‌باشد. محدوده سیاسی استان کرمانشاه از شمال به استان کردستان، از جنوب به استان‌های لرستان و ایلام، از شرق به استان همدان و از غرب به کشور عراق محدود شده است. استان کرمانشاه دارای ۱۳ شهرستان و ۲۶ مرکز شهری، ۲۹ بخش، ۸۵ دهستان و ۲۶۲۵ آبادی می‌باشد. براساس سرشمار نفوس مسکن سال ۱۳۹۰ تعداد ۱۹۴۵۲۲۷ نفر در این استان سکنی گزیده‌اند و تراکم جمعیت ۷۸ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد. شهرستان‌های استان کرمانشاه عبارتند از: اسلام‌آبادغرب، پاپه، ثلاث باباجانی، جوانرود، روانسر، سرپل‌ذهاب، سنقر، صحنه، قصرشیرین، کرمانشاه، کنگاور، گیلان غرب، هرسین و دالاهو. موقعیت استان کرمانشاه در شکل ۱ نمایش داده شده است.

شکل ۱. نقشه موقعیت استان کرمانشاه

یافته‌ها و بحث

در این بخش از تحقیق با توجه به ویژگی‌های فردی پاسخ دهندگان و شاخص‌های گردشگری (جاذبه‌های انسان‌ساخت، جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی و جاذبه‌های طبیعی)، اقدام به رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری گردید. همانطور که گفته شد در تحلیل عاملی مناسب، در آزمون کفایت نمونه‌برداری، ارزش‌های $0/70$ و بالاتر شرط انجام تحلیل عاملی است. بنابراین با توجه به مقدار شاخص کفایت نمونه‌برداری ($0/71$) و معناداری آزمون بارتلت ($p < 0/001$)، ماتریس همبستگی داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب بوده و اجرای تحلیل عاملی بر پایه‌ی ماتریس همبستگی مورد مطالعه، قابل توجیه است (جدول ۵). اولین مؤلفه‌ی اصلی بیشترین میزان واریانس را تبیین می‌کند و مؤلفه‌های دیگر به ترتیب اهمیت؛ یعنی بر پایه مقدار واریانس که تبیین می‌کنند، استخراج می‌شوند. در عمل می‌توان عامل‌هایی را که ارزش ویژه‌ی آن‌ها (مجموع مجذورات بار عاملی هر عامل) کمتر از یک است را حذف کرد. هر چه مقدار ارزش ویژه‌ی یک عامل بزرگ‌تر باشد، آن عامل واریانس بیشتری را تبیین می‌کند. عوامل نهفته در آزمون رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری، با روش تحلیل عاملی اصلی و چرخش واریماکس استخراج گردید. در این مدل ۱۲ عامل با توجه به تعداد ارزش‌های ویژه بالا (جدول ۵) به دست آمد.

جدول ۵. عامل بندی متغیرهای مورد بررسی در محدوده مورد مطالعه

عامل‌ها	ارزش ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱ انسانی - تاریخی	۴/۷۹	۱۳/۶۸	۱۳/۶۸
۲ طبیعی	۳/۲۳	۹/۲۴	۲۲/۹۲
۳ تاریخ - فرهنگی	۲/۸۴	۸/۱۳	۳۱/۰۵
۴ طبیعی - فرهنگی	۲/۰۱	۵/۷۳	۳۶/۶۷
۵ انسانی - فرهنگی	۱/۹۶	۵/۵۹	۴۲/۳۷
۶ تاریخی	۱/۶۰	۴/۵۷	۴۶/۹۴
۷ فرهنگی - طبیعی	۱/۴۵	۴/۱۵	۵۱/۰۹
۸ طبیعی - تاریخی	۱/۲۵	۳/۵۶	۵۴/۶۵
۹ فرهنگی - تجاری	۱/۱۸	۳/۳۷	۵۸/۰۲

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

۱۰	مذهبی- ژئوپارک‌ها	۱/۱۴	۳/۲۵	۶۱/۲۷
۱۱	مذهبی- فرهنگی- طبیعی	۱/۱۰	۳/۱۶	۶۴/۴۳
۱۲	فرهنگی	۱/۰۳	۲/۹۳	-
جمع	-	۲۳/۵۸	۶۷,۳۶	

با وجود طولانی شدن نتایج تحقیق لازم بود تا نتایج مربوط به تک تک شهرستان‌ها به صورت جداگانه برآورد شود تا بدین شکل بتوان به تحقیق دقیق‌تر نتایج دست یافت. در این بخش به تحلیل هر یک از عامل‌های فوق پرداخته شده است. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های انسانی- تاریخی، ۴/۷۹ می‌باشد که این عامل به تنهایی قادر است ۱۳/۶۸ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۹ گویه بارگذاری شده است. از میان ۹ گویه مورد بررسی در این عامل گویه‌های هتل‌ها، متل‌ها و مراکز پذیرایی از گردشگران با بار عاملی ۰/۷۴۳ و گویه باشگاه‌های مختلف هنری، ورزشی و تفریحی با بار عاملی ۰/۶۹۲ به عنوان مهم‌ترین عوامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری شناخته شده‌اند. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های طبیعی، ۳/۲۳ می‌باشد که این عامل به تنهایی قادر است ۹/۲۴ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۷ گویه مورد بررسی قرار گرفته است. در این گویه‌ها، ورزش‌هایی مثل کوهنوردی، غارنوردی و صخره نوردی با بار عاملی ۰/۷۶۰ و گویه‌های چشم‌اندازهای طبیعی، پوشش گیاهی و زندگی جانوری با بار عاملی ۰/۶۹۲ مهم‌ترین عوامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری به شمار می‌روند. مقدار ویژه عامل تاریخی و فرهنگی ۲/۸۴ می‌باشد که این عامل به تنهایی قادر است ۸/۱۳ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۶ گویه بارگذاری شده است. در این عامل گویه فضاها و محوطه‌های تاریخی با بار عاملی ۰/۷۶۴ و گویه مجسمه‌ها با بار عاملی ۰/۶۳۹ به عنوان مهم‌ترین عوامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری شناخته شده‌اند. مقدار ویژه عامل طبیعی و فرهنگی، ۲/۰۱ می‌باشد که این عامل به تنهایی قادر است ۵/۷۳ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۴ گویه بارگذاری شده است. در این عامل، گویه بازی محلی و رقص‌های محلی با بار عاملی ۰/۷۳۰ و گویه دریاچه‌ها و رودخانه‌ها با بار عاملی ۰/۶۷۹ مهم‌ترین عوامل رتبه‌بندی در زمینه‌های توسعه گردشگری شناخته شده‌اند. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های انسانی و فرهنگی، ۱/۹۶ می‌باشد که به تنهایی قادر است ۵/۵۹ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۶ گویه بارگذاری شده است لیکن از میان آنها ۴ گویه مورد بررسی قرار گرفته است. در این عامل گویه یادمان‌ها و بناهای فرهنگی با بار عاملی ۰/۸۰۳ و گویه مساجد، تکیه‌گاه‌ها و زیارتگاه‌ها با بار عاملی ۰/۶۴۱ مهم‌ترین عوامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری شناخته شده‌اند. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های تاریخی، ۱/۶۰ می‌باشد که این عامل قادر است ۴/۵۷ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۲ گویه بارگذاری شده است. در این عامل گویه بازارهای قدیمی با بار عاملی ۰/۵۷۵ شاخص مهم‌تری نسبت به گویه معابد با بار عاملی ۰/۴۲۴ بوده و مهم‌ترین عامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های فرهنگی- طبیعی، ۱/۴۵ می‌باشد که این عامل به تنهایی قادر است ۴/۱۵ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۳ گویه بارگذاری شده است. از این میان، گویه گردشگری عشایر با بار عاملی ۰/۸۱۶ و گویه تالاب‌ها و سراب‌ها با بار عاملی ۰/۷۱۶ مهم‌ترین عامل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل طبیعی و تاریخی، ۱/۲۵ می‌باشد که این عامل قادر است ۳/۵۶ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۳ گویه بارگذاری شده است. از میان گویه مورد بررسی قرار گرفته در این عامل گویه قلعه‌ها با بار عاملی ۰/۸۶۲ مهم‌ترین عامل در زمینه رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های فرهنگی- تجاری، ۱/۱۸ می‌باشد که این عامل قادر است ۳/۳۷ درصد واریانس را محاسبه و

توضیح دهد. در این عامل ۴ گویه بارگذاری شده است. از میان ۴ گویه مورد بررسی قرار گرفته در این عامل گویه جشن‌های ملی با بار عاملی ۰/۷۴۵ مهم‌ترین عامل در زمینه رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل جاذبه‌های مذهبی- ژئوپارک، ۱/۱۴ می‌باشد که قادر است ۳/۲۵ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل فقط ۲ گویه بارگذاری شده است. در این عامل گویه‌های ژئوسایت‌های انسان‌شناسی با بار عاملی ۰/۷۸۷ مهم‌ترین عامل در زمینه رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل مذهبی- فرهنگی- طبیعی، ۱/۱۰ می‌باشد که قادر است ۳/۱۶ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل ۳ گویه بارگذاری شده است. از این میان، گویه‌های موسیقی‌های سنتی با بار عاملی ۰/۷۸۷ و گویه مراسم خاص مذهبی با بار عاملی ۰/۶۹۱ مهم‌ترین عامل در زمینه رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری می‌باشد. مقدار ویژه عامل فرهنگی، ۱/۰۳ می‌باشد که قادر است ۲/۹۳ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد. در این عامل گویه کارگاه‌های صنایع دستی و محصولات هنری با بار عاملی ۰/۸۲۵ به عنوان تنها گویه بارگذاری شده است.

جدول ۶ بار عاملی متغیرهای استفاده شده در تحقیق

عامل‌ها	جاذبه‌ها	متغیرهای عامل‌ها	بار عاملی
۱	جاذبه‌های انسانی- تاریخی	موزه‌ها	۰/۵۸۳
		پارک‌های مصنوعی	۰/۵۵۲
		بازارچه‌های مرزی، مراکز خرید و بازارها	۰/۴۵۵
		مراکز همایش‌ها، کنفرانس‌ها و اجلاس	۰/۳۹۶
		باشگاه‌های مختلف هنری، ورزشی و تفریحی	۰/۶۹۲
		هتلها، متلها، و مراکز پذیرای از گردشگران	۰/۷۴۳
		بیمارستان و مراکز بهداشتی	۰/۶۱۴
		خانه‌های قدیمی	۰/۳۹۸
		بازارهای قدیم	۰/۷۱۳
		۲	جاذبه‌های طبیعی
آبشارها، چشمه‌های آب گرم معدنی	۰/۴۵۱		
غارها	۰/۴۰۴		
جنگل‌ها و مناطق حفاظت شده	۰/۶۷۷		
چشم‌اندازهای طبیعی، پوشش گیاهی و زندگی جانوری	۰/۶۹۲		
ورزش‌های مثل کوهنوردی، غارنوردی و صخره نوردی	۰/۷۶۰		
پارک‌های تفریحی، باغ‌های گیاه‌شناسی و جانوری	۰/۵۶۲		
۳	جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی	معابد	۰/۴۰۵
		سنگ نوشته‌ها و کتیبه	۰/۴۸۹
		مجسمه‌ها	۰/۶۳۹
		فضاها و محوطه‌های تاریخی	۰/۷۶۴
		فضاهای خاص روستایی و شهری	۰/۵۵۹
		آداب و سنن و گویش‌های محلی	۰/۳۰۹
		بازی محلی و رقص‌های محلی	۰/۷۳۰
۴	جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی	آداب و سنن و گویش‌های محلی	۰/۴۷۰
		آبشارها، چشمه‌های آب گرم معدنی	۰/۳۶۴
		دریاچه‌ها و رودخانه‌ها	۰/۶۷۹
		موزه‌ها	۰/۴۴۴
۵	جاذبه‌های انسانی و فرهنگی	موزه‌ها	۰/۴۴۴

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

۰/۴۵۸	مراکز همایش‌ها، کنفرانس‌ها و اجلاس	
۰/۸۰۳	یادمان‌ها و بناهای فرهنگی	
۰/۶۴۱	مساجد تکیه‌گاه‌ها و زیارتگاه‌ها	
۰/۴۲۴	معابد	۶
۰/۵۷۵	بازارهای قدیمی	جاذبه‌های تاریخی
۰/۳۰۳	معابد	
۰/۸۱۶	گردشگری عشایر	۷
۰/۷۱۶	تالاب‌ها و سراب‌ها	جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی
۰/۸۶۲	قلعه‌ها	
۰/۴۳۰	معابد	۸
۰/۵۰۸	آبشارها و چشمه‌های آب معدنی	جاذبه‌های طبیعی و تاریخی
۰/۴۹۲	بازارچه‌های مرزی، مراکز خرید و بازارها	
۰/۷۴۵	جشن‌های ملی	۹
۰/۳۷۸	مراسم خاص مذهبی	جاذبه‌های فرهنگی و تجاری
۰/۴۲۳	آداب و سنن و گویش‌های محلی	
۰/۳۰۷	مساجد، تکیه‌گاه‌ها و زیارتگاه‌ها	۱۰
۰/۷۸۷	ژئوسایت‌های انسان‌شناسی	مذهبی- ژئوپارک
۰/۶۹۱	مراسم خاص مذهبی	
۰/۷۸۷	موسیقی‌های سنتی	۱۱
۰/۳۵۱	غارها	جاذبه مذهبی- فرهنگی- طبیعی
۰/۸۲۵	کارگاه‌های صنایع دستی و محصولات هنری	۱۲
		فرهنگی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

در این قسمت، از آزمون T تک نمونه‌ای جهت بررسی و رتبه‌بندی شهرستان‌های استان در هر یک از شاخص‌های جذب گردشگر استفاده شده است به این صورت که سه شاخص جاذبه‌های انسان ساخت، جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی و شاخص جاذبه‌های طبیعی جهت رتبه‌بندی شهرستان‌ها استفاده شده و هر یک از شاخص‌ها به صورت جداگانه و همزمان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

همانطور که در جدول (۷) ملاحظه می‌شود نتایج آزمون T تک نمونه‌ای نشان داد که میانگین نمونه مورد نظر از میانگین فرضی (۲۷) با توجه به نقطه برش ۵۰ درصدی برای تمامی شهرهای کرمانشاه به استثناء شهر کرمانشاه به طور معناداری کمتر می‌باشد. در حالی که این میزان برای شهر کرمانشاه بیشتر می‌باشد به این معنی که شهر کرمانشاه از نظر جاذبه‌های انسان ساخت دارای وضعیت مطلوبی بوده و در تمامی شهرستان‌ها ما شاهد وضعیت نامطلوب گردشگری انسانی می‌باشیم. البته این میزان برای تمامی شهرستان‌ها وضعیت نامطلوب را نشان می‌دهد ولی با این حال ما در بین شهرستان‌های استان کرمانشاه باز شاهد تفاوت هستیم مثلاً شهرستان سرپل ذهاب، قصرشیرین و پاوه به ترتیب با ضرایبی ۳/۸۸-، ۳/۰۱- و ۴/۷۵- وضعیت بهتری نسبت به شهرستان‌های مثل هرسین، کنگاور و ثلاث باباجانی دارند. علت این تفاوت را با وجود وضعیت نامطلوب بین همه آنها می‌توان به علت داشتن بازارچه‌های مرزی در این شهرستان‌ها که در نقطه مرزی قرار دارند و به تبع آنها وضعیت هتل‌ها و مسافرخانه‌ها در این شهرستان‌ها و همینطور وجود آثار جنگ تحمیلی در این مناطق می‌باشد گرچه به صورت کلی شاخص‌ها وضعیت نامطلوبی دارند ولی می‌توان با ساماندهی و برنامه‌ریزی صحیح و استفاده از پتانسیل‌های این شهرستان‌ها شرایط بهتری برای جذب توریسم را در این شهرستان‌ها فراهم کرد.

جدول ۷. آزمون تی تک نمونه‌ای برای جاذبه‌های انسان ساخت

شهرستان	آزمون T برای جاذبه‌های انسان ساخت	درجه آزادی	سطح معنی داری	تفاوت دو میانگین
سر پل ذهاب	-۳/۸۸	۱۰۴	۰/۰۱	-۴/۱۴
کرمانشاه	۲/۷۸	۱۰۴	۰/۰۱	۳/۴۷
هرسین	-۲۸/۶۴	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۱۰/۳۳
قصر شیرین	-۳/۰۱	۱۰۴	۰/۰۰۱	-۱/۱۳
جوانرود	-۷/۱۴	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۴/۸۷
روانسر	-۲۰/۹۹	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۹/۲۷
اسلام آباد	-۱۷/۲۸	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۷/۶۷
صحنه	-۱۸/۲۸	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۸/۲۷
کنگاور	-۲۸/۷۱	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۹/۴۴
پاوه	-۴/۷۵	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۳/۸۰
گیلان غرب	-۲۰/۲۸	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۸/۷۳
سنقر	-۱۳/۲۹	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۸/۹۳
دالاهو	-۱۸/۳۵	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۷/۱۳
ثلاث باباجانی	-۳۹/۵۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۱۰/۶۴

نتایج آزمون T نمونه‌ای جهت بررسی شاخص جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی در بین شهرستان‌های استان کرمانشاه نشان می‌دهد که میانگین مورد نظر از میانگین فرضی (۴۸) با توجه به نقطه برش ۵۰ درصدی برای شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه، دالاهو، هرسین، و صحنه به ترتیب برابر با ۴/۹۰، ۴/۶۹، ۳/۸۹، ۳/۱۲، ۳/۰۱ بوده که این میزان از نظر آماری معنادار می‌باشد. شهرستان‌های مثل کرمانشاه با داشتن آثاری مثل طاق بستان، تکیه معاون‌الملک، تکیه بیگلربیگی انواع حمام‌ها، مساجد، امامزاده‌ها و بازار سنتی و هزاران اثر تاریخی دیگر یکی از شهرستان‌ها غنی در زمینه تاریخی است و همانطور شهرستان هرسین با داشتن مجموعه تاریخی بیستون و ده‌ها اثر تاریخی دیگر از ادوار مختلف زمانی در خود یکی دیگر از شهرستان‌های غنی برای برنامه‌ریزی در زمینه شاخص تاریخی در استان است و برای شهرستان قصرشیرین، اسلام آبادغرب، گیلان غرب، سنقر و ثلاث باباجانی به ترتیب با ۴/۶۲، ۱/۱۴، ۴/۹۰، ۸/۶۶، ۶/۹۰ بوده و از نظر آماری وضعیت نامطلوبی را از نظر شاخص‌های آماری نسبت به سایر شهرستان‌هایی استان دارند. البته منفی بودن این شاخص برای این شهرستانها به معنی نامطلوب بودن و نداشتن آثار تاریخی و جایگاه ضعیف این شهرستان‌ها از نظر فرهنگی و تاریخی نیست چون در این بررسی کلیه گویه‌ها از انواع گردشگری فرهنگی و آثار تاریخی مورد بررسی قرار گرفته و به صورت کلی موجب پایین آمدن میانگین این گویه در این شهرستانها شده است از جهاتی در این زمینه‌ها وضعیت مطلوبی نداشته و باعث شده به صورت کلی در بررسی این شاخص در زمینه فرهنگی و تاریخی وضعیت نامطلوب گزارش شود در صورتی که هرکدام از این شهرها نیز به تبع خود ظرفیت تاریخی و فرهنگی خود و جایگاه مناسبی را دارند.

جدول ۸. آزمون تی تک نمونه‌ای برای جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی

شهرستان	آزمون T برای جاذبه‌های تاریخی	درجه آزادی	سطح معنی داری	تفاوت دو میانگین
سر پل ذهاب	۰/۳۲	۱۰۴	۰/۷۵	۰/۵۷
کرمانشاه	۴/۹۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۴/۹۳
هرسین	۳/۱۲	۱۰۴	۰/۰۰۱	۲/۶۰

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

قصر شیرین	-۴/۶۲	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۳/۲۷
جوانرود	۲/۰۱	۱۰۴	۰/۰۰۶	۲/۲۵
روانسر	۲/۰۷	۱۰۴	۰/۰۰۶	-۲/۸۰
اسلام آباد	-۱/۱۴	۱۰۴	۰/۲۷	-۱/۲۰
صحنه	۳/۰۱	۱۰۴	۰/۰۰۱	۲/۲۷
کنگاور	۲/۰۱	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۲/۶۲
پاوه	۴/۶۹	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۶/۱۳
گیلان غرب	-۴/۹۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۳/۱۳
سنقر	-۸/۶۶	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۲/۷۳
دالاهو	۳/۸۹	۱۰۴	۰/۰۰۱	۲/۶۰
ثلاث باباجانی	-۶/۹۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	-۵/۷۱

همانطور که در جدول (۹) ملاحظه می‌شود نتایج آزمون T تک نمونه‌ای در بررسی جاذبه‌های طبیعی در استان نشان می‌دهد که میانگین نمونه مورد نظر از میانگین فرضی (۳۰) با توجه به نقطه برش ۵۰ درصدی برای تمامی شهرهای کرمانشاه به استثناء شهر سرپل ذهاب با ضریب $-۱/۳۵$ ، قصر شیرین با $-۴/۴۴$ ، اسلام آباد غرب $-۳/۵۱$ و سنقر با $-۰/۰۹$ در وضعیت مطلوبی قرار دارد. شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه و هرسین نیز به ترتیب دارای بالاترین ضریب مطلوبیت در بین شهرستان‌ها هستند. وجود کوه پراو و بیستون در شهرستان کرمانشاه و هرسین که زمینه ورزش‌های مثل کوهنوردی و صخره نوردی را در این شهرستان‌ها فراهم آورده و همچنین سراب‌های متعدد مثل سراب قنبر، طاق‌بستان، نیلوفر و سراب بیستون، سراب هرسین و نوژیوران در شهر هرسین و همینطور عمیق‌ترین غار خاورمیانه در کوه پراو در هرسین باعث شده از نظر جاذبه‌های طبیعی دارای ظرفیت بالا و وضعیت مطلوبی در استان باشند و همینطور شهرستان پاوه به علت وجود رودخانه‌ها و جنگل‌ها و محیط زیبای کوهستان و جنگلی و همینطور غار قوری قلعه دارای شرایط بسیار مساعد و خوبی برای جذب گردشگر است.

جدول ۹. آزمون تی تک نمونه‌ای برای جاذبه‌های طبیعی

شهرستان	آزمون T برای جاذبه‌های طبیعی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	تفاوت دو میانگین
سرپل ذهاب	-۱/۳۵	۱۰۴	۰/۲۰	-۱/۱۴
کرمانشاه	۷/۵۱	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۶/۸۷
هرسین	۶/۶۷	۱۰۴	۰/۰۰۱	۸/۰۷
قصر شیرین	-۴/۴۴	۱۰۴	۰/۰۰۱	-۳/۴۷
جوانرود	۲/۵۷	۱۰۴	۰/۰۲	۱/۸۷
روانسر	۲/۲۸	۱۰۴	۰/۰۴	۲/۰۷
اسلام آباد	-۳/۵۱	۱۰۴	۰/۰۰۱	-۲/۴۷
صحنه	۳/۲۹	۱۰۴	۰/۰۰۱	۲/۴۷
کنگاور	۰/۴۹	۱۰۴	۰/۶۳	۰/۳۱
پاوه	۸/۵۵	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۹/۳۱
گیلان غرب	۵/۶۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۳/۱۳
سنقر	-۰/۰۹	۱۰۴	۰/۹۳	-۰/۰۷
دالاهو	۲۷/۵۰	۱۰۴	۰/۰۰۰۱	۹/۶۰
ثلاث باباجانی	۳/۲۸	۱۰۴	۰/۰۰۱	۲/۸۶

نتایج بدست آمده از آزمون فریدمن در شهر سر پل ذهاب حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۳۶، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۶۴ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۰۰ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۱۱/۵۷ و سطح معنی‌داری در حد مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). در شهر کرمانشاه، میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۲/۱۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۱/۵۰ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۴۰ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۶/۴۱ و سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ است که مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/04$). جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۴۰ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌های گردشگری دارد.

نتایج بدست آمده از آزمون فریدمن در شهرستان هرسین حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۱۳ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۸۷ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۶/۵۳ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۸۷ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

نتایج بدست آمده در شهرستان قصر شیرین حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۲/۳۷، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۱۰ و جاذبه‌های طبیعی، ۱/۵۳ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۵/۵۳ و سطح معنی‌داری برابر ($\text{sig}=0/0001$) است. همینطور که نتایج حاصل از آزمون فریدمن نشان می‌دهد جاذبه‌های انسانی با میانگین رتبه‌ای ۲/۳۷ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌های گردشگری دارد.

در شهر جوانرود میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۲۱، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۲۰ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۵۹ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۱۵/۱۱ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر شهرستان مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۵۹ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

نتایج بدست آمده در شهرستان روانسر حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۷، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۱/۹۷ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۹۷ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۷/۵۶ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۵۹ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

نتایج بدست آمده در شهرستان اسلام آباد غرب حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۶۷ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۳۳ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۳/۳۳ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی با میانگین رتبه‌ای ۲/۶۷ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری در شهرستان اسلام آباد غرب دارد.

در شهرستان صحنه میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۲۰ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۸۰ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۵/۲۰ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig}=0/0001$). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۸۰ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد. با توجه به رتبه‌بندی انجام شده با استفاده از آزمون فریدمن شاخص تاریخی و فرهنگی نیز در رتبه بعدی برای برنامه‌ریزی در منطقه معرفی شده است.

در شهرستان کنگاور، میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۶۹ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۳۱ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۵/۱۲ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است. (sig=۰/۰۰۰۱). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در شهرستان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی با میانگین رتبه‌ای ۲/۶۹ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد شهرستان کنگاور با داشتن آثار تاریخی و فرهنگی زیاد از جمله معبد آناهیتا که دومین بنای سنگی ایران پس تخت جمشید است همواره مورد بازدید گردشگران داخلی و خارجی و باستان‌شناسان زیادی بوده است.

در شهرستان پاوه، میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۳، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۰۳ و جاذبه‌های طبیعی، ۲/۹۳ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۷/۵۶ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است (sig=۰/۰۰۰۱). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۹۳ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد. شهرستان پاوه و منطقه اورامانات به دلیل داشتن جاذبه‌های فراوان طبیعی و تاریخی، قابلیت جذب گردشگران داخلی و خارجی بسیاری را داشته و از پتانسیل‌های خوبی در این زمینه برخوردار می‌باشد.

نتایج بدست آمده از آزمون فریدمن در شهرستان گیلان غرب حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۰۰ و جاذبه‌های طبیعی، ۳/۰۰ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۳۰ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است (sig=۰/۰۰۰۱). جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۳/۰۰ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

در شهرستان سنقر رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲/۳۳ و جاذبه‌های طبیعی برابر ۲/۶۷ می‌باشد همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۳/۳۳ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است (sig=۰/۰۰۰۱). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۲/۶۷ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

در شهرستان دالاهو میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر با ۱، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر با ۲ و جاذبه‌های طبیعی برابر با ۳ می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۳۰ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است (sig=۰/۰۰۰۱). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در بررسی‌های به عمل آمده و نتایج حاصل از نتایج آزمون جاذبه‌های طبیعی با میانگین رتبه‌ای ۳/۰۰ وضعیت مطلوب را در بین شاخص‌ها گردشگری دارد.

در نهایت، نتایج بدست آمده از آزمون فریدمن در شهرستان ثلاث باباخانی حاکی از آن است که میانگین رتبه محاسبه شده برای عامل جاذبه‌های انسان ساخت برابر ۱/۰۰، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی برابر ۲ و جاذبه‌های طبیعی برابر با ۳

می‌باشد. همچنین مقدار آزمون خی دو برابر با ۲۸ و سطح معنی‌داری مطلوب برآورد شده است ($\text{sig} = 0/0001$). بدین معنی که بین عوامل مؤثر بر جذب گردشگر در بین کل افراد مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۱۰. رتبه‌بندی جاذبه‌های گردشگری در شهرستان‌های استان کرمانشاه

مقادیر S	مقادیر X^2	میانگین رتبه‌های عوامل تأثیرگذار بر جذب گردشگر			شهرستان
		جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی	جاذبه‌های انسان ساخت	
۰/۰۰۰۱	۱۱/۵۷	۲/۰۰	۲/۶۴	۱/۳۶	سرپل ذهاب
۰/۰۰۴	۶/۴۱	۲/۴۰	۱/۵۰	۲/۱۰	کرمانشاه
۰/۰۰۰۱	۲۶/۵۳	۲/۸۷	۲/۱۳	۱/۰۰	هرسین
۰/۰۰۶	۵/۵۳	۱/۵۳	۲/۱۰	۲/۳۷	قصر شیرین
۰/۰۰۰۱	۲۱۵/۱۱	۲/۵۹	۲/۲۰	۱/۲۱	جوانرود
۰/۰۰۰۱	۲۷/۵۶	۲/۹۷	۱/۹۷	۱/۰۷	روانسر
۰/۰۰۰۱	۲۳/۳۳	۲/۳۳	۲/۶۷	۱/۰۰	اسلام آباد غرب
۰/۰۰۰۱	۲۰/۲۵	۲/۸۰	۲/۲۰	۱/۰۰	صحنه
۰/۰۰۰۱	۲۵/۱۲	۲/۳۱	۲/۶۹	۱/۰۰	کنگاور
۰/۰۰۰۱	۲۷/۵۶	۲/۹۳	۲/۰۳	۱/۰۳	پاوه
۰/۰۰۰۱	۳۰	۳/۰۰	۲/۰۰	۱/۰۰	گیلان غرب
۰/۰۰۰۱	۲۳/۳۳	۲/۶۷	۲/۳۳	۱/۰۰	سنقر
۰/۰۰۰۱	۳۰	۳/۰۰	۲/۰۰	۱/۰۰	دالاهو
۰/۰۰۰۱	۲۸	۳/۰۰	۲/۰۰	۱/۰۰	باباجانی

در این بخش برای بررسی این نکته که میزان و درصد هر یک از مؤلفه‌های گردشگری در کدام یک از شهرستان‌ها وضعت مطلوب‌تری دارد از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است به گونه‌ای که سه مؤلفه جاذبه‌های انسان ساخت، تاریخی فرهنگی و جاذبه‌های طبیعی در هریک از شهرستان‌های استان کرمانشاه مورد سنجش قرار گرفته است.

همان‌طور که در جدول ۱۱ مشاهده می‌شود بالاترین میانگین در حوزه انسانی مربوط به شهرهای کرمانشاه، قصر شیرین، پاوه، سرپل ذهاب و جوانرود است که به ترتیب برابر با ۱۹۴/۱۳، ۱۸۱/۲۰، ۱۵۰/۶۳، ۱۴۲/۲۵ و ۱۳۸/۵۳ می‌باشد و همچنین کمترین رتبه میانگین در حوزه انسانی مربوط به شهرهای ثلاث باباجانی و هرسین است که به ترتیب برابر با ۳۳/۵۷ و ۴۴/۱۷ است. میزان خی دو در این حوزه برابر با ۱۳۳/۲۲ می‌باشد که از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد به این معنی که حداقل بین بالاترین و پایین‌ترین شهرستان‌ها یعنی کرمانشاه و ثلاث باباجانی از نظر شاخص انسانی تفاوت وجود دارد که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد.

بالاترین رتبه میانگین در حوزه فرهنگی-تاریخی مربوط به شهرهای کرمانشاه، کنگاور، هرسین و صحنه است که به ترتیب برابر با ۱۸۱/۳۳، ۱۷۲/۶۳، ۱۷۲/۸۳ و ۱۴۲/۲۰ می‌باشد و همچنین کمترین رتبه میانگین در حوزه تاریخی-فرهنگی مربوط به شهر ثلاث باباجانی است که برابر با ۲۰/۶۴ است. میزان خی دو در این حوزه برابر با ۱۴۴/۶۱ می‌باشد که از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد به این معنی که حداقل بین بالاترین و پایین‌ترین شهرستان‌ها یعنی کرمانشاه و ثلاث باباجانی از نظر شاخص تاریخی و فرهنگی تفاوت وجود دارد که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد.

بالاترین رتبه میانگین در حوزه طبیعی مربوط به شهرستان‌های دالاهو، پاوه، هرسین و کرمانشاه به ترتیب ۱۸۳/۶۷، ۱۷۵/۳۷، ۱۶۳/۴۰، ۱۵۴/۴۷ و همچنین کمترین رتبه میانگین در حوزه طبیعی مربوط به شهر قصر شیرین، اسلام آباد غرب و سرپل ذهاب با میانگین به ترتیب ۲۸/۳۰، ۳۹/۷۷، ۵۲/۲۵ است. میزان خی دو در این حوزه برابر با ۱۳۱/۶۵

رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران

می‌باشد که از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد به این معنی که حداقل بین بالاترین و پایین‌ترین شهرستان‌ها دالاهو و قصرشیرین از نظر شاخص طبیعی تفاوت وجود دارد که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد.

جدول شماره ۱۱. آزمون کروسکال والیس رتبه‌بندی جاذبه‌های انسان ساخت، تاریخی و طبیعی

شهرستان	انسان ساخت	جاذبه‌های تاریخی	جاذبه‌های طبیعی
سرپل ذهاب	۱۴۲/۲۵	۱۳۰/۴	۵۲/۲۵
کرمانشاه	۱۹۴/۱۳	۱۸۱/۳۳	۱۵۴/۴۷
هرسین	۴۴/۱۷	۱۷۲/۸۳	۱۶۳/۴۰
قصرشیرین	۱۸۱/۲۰	۶۱/۶۳	۲۸/۳۰
جوانرود	۱۳۸/۵۳	۷۰/۳۸	۹۷/۳۸
روانسر	۶۵/۱۷	۴۸/۹۷	۱۰۱/۴۷
اسلام آباد غرب	۱۰۴/۳۷	۱۰۴/۵۷	۳۹/۷۷
صحنه	۹۷/۴۳	۱۴۲/۲۰	۱۱۰/۹۰
کنگاور	۶۱/۷۸	۱۷۳/۶۳	۷۴/۶۶
پاوه	۱۵۰/۶۳	۱۲۱/۹۷	۱۷۵/۳۷
گیلان غرب	۷۸/۲۳	۴۹/۹۰	۱۱۶/۵۷
سنقر	۷۰/۶۳	۶۸/۵۰	۶۸/۹۰
دالاهو	۱۱۳/۲۷	۱۲۴/۲۰	۱۸۳/۶۷
ثلاث بابا جانی	۳۳/۵۷	۲۰/۶۴	۱۰۹/۲۱

جدول ۱۲. نتیجه آزمون خی دو برای شاخص‌های طبیعی، فرهنگی و انسانی

شاخص‌ها	انسانی	فرهنگی و تاریخی	طبیعی
خی دو	۱۳۳/۲۲۰	۴۴۴/۶۱۹	۱۳۱/۶۰
درجه آزادی	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۴

همان‌طور که در جدول ۱۲ نیز مشاهده می‌شود میزان خی دو برای هر سه حوزه انسانی، فرهنگی و طبیعی به ترتیب برابر با ۱۳۳/۲۲، ۴۴۴/۶۲ و ۱۳۱/۶۵ می‌باشد که این میزان در حوزه فرهنگی بیشتر است و همچنین مقدار خی دو در هر سه حوزه انسانی، فرهنگی - تاریخی و طبیعی از نظر آماری معنادار می‌باشد.

نتیجه‌گیری

استان کرمانشاه در غرب کشور از جاذبه‌های فراوان تاریخی و طبیعی برخوردار است به گونه‌ای که این استان را از این نظر در جایگاه بالایی قرار داده است. بنای تاریخی بیستون که مربوط به دوره ساسانی می‌باشد از غنی‌ترین آثار تاریخی ایران و خاورمیانه به شمار آمده و چهره‌ای بی‌نظیر را در جهان به نمایش گذاشته است. همچنین این استان از ساختارهای آهکی بی‌نظیر و غارهای دیدنی تشکیل شده که ماحصل آن وفور چشمه‌های آهکی می‌باشد که در همین بنای طاق بستان می‌توان یکی از این چشمه‌ها را مشاهده نمود. در کنار آن وجود درختان کهنسال با قدمتی چندین صد ساله و همینطور آبشارها و قله‌های سر به فلک کشیده باعث قابلیت بالای اکوتوریستی این استان گردیده است. با این حال نبود زیرساخت‌ها و همینطور بحران‌های زیست‌محیطی از قبیل ریزگردها و افت آب‌های زیرزمینی، این استان را در معرض خطر قرار داده است. با این حال و با وجود پتانسیل بالای گردشگری استان کرمانشاه احساس می‌شود که آنچنان که باید

و شاید این استان در زمینه گردشگری موفق عمل نکرده است. لذا لازم بود تا جایگاه هر یک از شهرستان‌های این استان در بخش گردشگری تاریخی و اکوتوریسم مورد ارزیابی قرار گیرد.

در پژوهش حاضر، به منظور تحلیل رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری از آزمون تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردیده است. بدین منظور ابتدا امکان انجام تحلیل عاملی بر روی نمونه تحقیق، با استفاده از آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه‌برداری KMO مورد بررسی قرار گرفت. در این تحقیق برای آزمون رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری مقادیر KMO برابر با ۰/۷۱ به دست آمد. همچنین مقدار آماری آزمون کرویت معادل ۲۳۲۳/۸۴ برآورد شد که سطح معنی‌داری آن کمتر از ۰/۰۰۱ می‌باشد. بنابراین علاوه بر کفایت نمونه‌برداری، اجرای تحلیل عاملی نیز مقبول است. هم‌ینطور از آزمون T تک‌نمونه‌ای جهت بررسی و رتبه‌بندی شهرستان‌های استان در هر یک از شاخص‌های جذب گردشگر به صورت جداگانه استفاده شد. هر یک از شاخص‌ها به صورت جداگانه و هم‌زمان در همه شهرستان‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. نتایج در بخش جاذبه‌های انسان‌ساخت نشان داد که شهر کرمانشاه از نظر جاذبه‌های انسان‌ساخت دارای وضعیت مطلوبی می‌باشد. در تمامی شهرستان‌ها وضعیت گردشگری انسانی نامطلوب می‌باشد. همچنین نتایج این آزمون در بخش گردشگری تاریخی و فرهنگی برای شهرستان‌های کرمانشاه، پاوه، دالاهو، هرسین، و صحنه به ترتیب برابر با ۴/۹۰، ۴/۶۹، ۳/۸۹، ۳/۱۲، ۳/۰۱ می‌باشد. در نهایت در بخش گردشگری طبیعی این شاخص برای تمامی شهرهای کرمانشاه به استثناء شهر سرپل ذهاب، قصر شیرین، اسلام آباد غرب و سنقر در وضعیت مطلوبی قرار دارد. یافته‌های حاصل از آزمون فریدمن که به رتبه‌بندی هر یک از شاخص‌ها در شهرستان‌های استان پرداخته نشان می‌دهد که در همه شهرستان‌ها به استثنای شهرستان‌های سرپل ذهاب، قصر شیرین، اسلام آباد و کنگاور شاخص‌های طبیعی در رتبه اول قرار دارد و در بقیه شهرستان‌ها نیز به غیر از شهرستان قصر شیرین جاذبه‌های طبیعی در اولویت دوم برنامه‌ریزی‌ها قرار دارد.

در نهایت در این بخش برای بررسی وضعیت هر یک از مؤلفه‌های گردشگری در هر شهرستان از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است. نتایج حاصل از آزمون کروسکال والیس در بخش گردشگری انسانی نشان می‌دهد که بین شهرستان‌ها از نظر شاخص‌های گردشگری انسان ساخت تفاوت فاحشی وجود دارد.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ و آقاسی زاده، عبدالله. (۱۳۸۸). تحلیل عوامل مؤثر بر گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل SWOT، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره اول، صص ۱۰۷-۱۲۸.
- افتخاری، عبدالرضا؛ مهدی، مهدویان؛ و پورطاهری، فاطمه. (۱۳۸۹). اولویت‌بندی ظرفیت گردشگری مناطق روستایی شهرستان‌ها نیر، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲۴، صص ۲۳-۳۸.
- پاپلی یزدی، محمدحسین؛ و سقایی، مهدی. (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم). انتشارات سمت، چاپ اول.
- تقوایی، مسعود؛ معافی، فواد؛ و رحیمی، راضیه. (۱۳۹۲). سطح‌بندی شهرستان‌های استان گیلان از لحاظ امکانات و جاذبه‌های گردشگری جهت تعیین قطب گردشگری، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیا انسانی، سال پنجم، شماره دوم، صص ۱-۱۶.
- حاجی نژاد، علی؛ تقی زاده، زهرا؛ رحیمی، دانا. (۱۳۹۲). اولویت‌بندی قطب‌های گردشگری و تدوین راهبردهای توسعه گردشگری منطقه‌ای مطالعه مورد کرمانشاه، مجله بوم‌شناسی فصلی جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۴، صص ۱-۲۲.

- رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه ... / فیض اله پور و همکاران
 خاکساری، علی؛ ابراهیم نیا سماکوش، سعید؛ دامادی، محمد؛ و معزز، وحید. (۱۳۹۲). ارزیابی تأثیرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری شهری بر نحوه زندگی مردم شهر بابلسر، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، شماره ۷، صص ۱۴۷-۱۲۶
 زندگی آبادی، علی؛ پورعیدی وند، لاله؛ حیدری پور، اسفندیار؛ و مصلحی، محسن. (۱۳۹۱). تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه گردشگری با استفاده از مدل تاپسیس (مطالعه موردی در شهرستان‌های استان اصفهان)، مجله جغرافیا و توسعه، شماره اول، صص ۷۳-۵۳
- شماعی، علی؛ و موسی وند، جعفر. (۱۳۹۲). سطح بندی شهرستان‌های استان اصفهان از لحاظ زیرساخت‌های گردشگری با استفاده از مدل تاپسیس و تحلیل سلسه‌مراتبی، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۲۳-۴۰.
- ضرابی، اصغر؛ محمدی، جمال؛ و باباخانزاده، ادریس. (۱۳۹۰). تحلیلی بر جاذبه‌های گردشگری منطقه اورامانات، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال ۲۲، شماره ۴۳، شماره ۳، صص ۳۵-۵۲
- فرجی سبکیار، حسنعلی؛ مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ یدالهی فارسی، جهانگیر؛ و کریم زاده، حسین. (۱۳۹۱). رتبه‌بندی زمینه‌های توسعه گردشگری در نواحی روستایی، با استفاده از تاپسیس خاکستری (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان ورزقان)، مجله پژوهش‌های روستایی، سال سوم، صص ۲۶-۱.
- قالی باف، محمد باقر؛ و شعبانی فرد، محمد. (۱۳۹۰). ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری برای توسعه گردشگری شهری بر اساس مدل‌های تصمیم‌گیری چندمترغیره در (مطالعه موردی شهر سنندج)، مجله تحقیقات جغرافیایی، شماره دوم، سال ۲۶، صص ۱۶۸-۱۵۲.
- کارگر، بهمن. (۱۳۸۶). توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران (از مفهوم تا راه کار)، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، چاپ اول.
- کاظمی، مهدی. (۱۳۸۶). مدیریت گردشگری، انتشارات سمت، چاپ اول.
- کلانتری، محسن؛ و ملک، مرضیه. (۱۳۹۳). تحلیل فضایی و سطح‌بندی جاذبه‌های گردشگری و زیرساختی ارتباطی و شبکه راه در مناطق کویری ایران (مطالعه موردی شهرستان خور و بیابانک)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال پنجم، شماره هفدهم، صص ۷۰-۵۳.
- محمدی ده چشمه، مصطفی؛ و زنگی آبادی، علی. (۱۳۸۷). امکان سنجی توانمندی‌های اکوتوریسم استان چهارمحال بختیاری به روش SWOT، مجله محیط شناسی، شماره ۴۷، صص ۱-۱۰.
- نوری، غلامرضا؛ فتوحی، صمد؛ و تقی زاده، زهرا. (۱۳۹۱). اولویت‌بندی قطب‌های گردشگری استان کرمانشاه براساس پتانسیل مناطق نمونه گردشگری با استفاده از روش تصمیم‌گیری چند معیاره‌ی تاپسیس، مجله جغرافیا و پایداری محیط، شماره ۴، صص ۹۴-۷۵.
- یاوری، کاظم؛ رضا قلی زاده، مهدیه؛ آقایی، مجید؛ مصطفوی، محمدحسن. (۱۳۹۰). تأثیر مخارج توریسم بر رشد اقتصادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)، فصلنامه‌ی تحقیقات اقتصادی، شماره ۹۹، صص ۲۴۲-۲۱۹.
- Abedi Jafari, A., & Amiri, M. (2019): Meta-Synthesis as a method for synthesizing qualitative researches. *Methodology of Social Sciences and Humanities*, 99, 73-87. (in Persian)
- Brown, C., Omotaya, A., Francis A., Kwansa, S. (1999): Using IRR and NPV Models to Evaluate Societal Societal Costs of tourism Projects in Developing Countries, *International journal of Hospitality Management*, Vol. 18, Issue 1, 31-43.
- Deng, J., King, B., & Bauer, T. (2002): Evaluation natural attractions for tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol. 29, No. 2, 422-438
- Einali, J., Yeganeh, B. M., Cheraghi, M., & Feyzolahpour, M. (2020): Evaluating the effects of reconstruction of the damaged villages in the 2002 earthquake in Avaj, Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 43, 101373.

- Jia LiSheng, K., Cheng;Hong., G. (2007): Evaluation of regional tourism competitiveness: a case study of southwestChina, *Ecological Economy* Vol.3 No.4 .393-404.
- Reveshty, M. A. (2011): The assessment and predicting of land use changes to urban area using multi-temporal satellite imagery and GIS: A case study on Zanzan, IRAN (1984-2011). *Journal of Geographic Information System*, 3(4), 298.